

УМЕТНОСТ КАО МЕТОНТОЛОШКИ ПРОБЛЕМ

Саша Ж. Радовановић

Сажетак: Аутор у тексту објашњава везу између фундаменталне онтологије и метонтологије у Хајдегеровом мишљењу. У овом контексту поставља питање о уметности као метонтолошком проблему. Потом показује да проблем метонтологије произлази из иманентног преображаја фундаменталне онтологије. У том смислу релевантна су два аспекта проблема бивствовања - универзалност и радикалност. На крају закључује да метонтологија и уметност као њен проблем, за разлику од фундаменталне онтологије, нису интегрисани у Хајдегерово касније мишљење.

Кључне речи: Мартин Хајдегер, метонтологија, фундаментална онтологија, уметност, онтолошка диференција

Хајдегеров мисаони пут се одређује као мишљење вођено питањем о бивствовању. Такво одређење његовог мишљења већ одавно јесте опште место које се не доводи у питање. Питање о бивствовању је истовремено и путоказ у тумачењу уметности. Хајдегер у 'Додатку' *Извора уметничког дела* недвосмислено указује на то када је у питању његова централна расправа о уметности: „Цела расправа о *Извору уметничког дела* креће се суштински и прећутно на путу питања о суштини бивствовања. Промисљање (*Besinnung*) о томе, ште је уметност, одређује се потпуно и одлучно из питања о бивствовању. Уметност није нити једно остварење културе, нити једна појава духа, већ она припада догађају, из којег се тек смисао бивствовања (упор. Бивствовање и време) одређује“ (Heidegger, 1994: 73) Хајдегерове речи 'потпуно' и 'одлучно' упућују на то да у основи сваког промисљања о ствари уметности стоји питање о бивствовању. Претходна тематизација тог питања требало да одреди оквир Хајдегеровог тумачења уметности.

У свом семинару одржаном у Le Toru септембра 1969. Хајдегер говори о питању о бивствовању и указује на два начина на који се оно поставља: један који именује као метафизички и други који по

Хајдегеру има другачији смисао и који се у овом раду интерпретативно именује као неметафизички. Ова два начина Хајдегер термилошки уводи и прецизније означава почетком тридесетих година прошлог века као водеће и темељно питање (Heidegger, 1972: 39, 113). Први начин, који он одређује као метафизички, јесте водеће питање о бивствовању (*Leitfrage nach dem Sein*). „Питање о бивствовању значи сходно традицији питање о бивствености бивствујућег у којој је бивствујуће одређено у погледу своје бивствовности (*Seiendsein*)” (Heidegger, 2005: 344). Овим питањем се пита о бивствовању бивствујућег, али не о самом бивствовању. Други начин јесте постављање темељног питања (*Grundfrage nach dem Sein*) којим се пита о бивствовању самом. Овај други начин постављања питања о бивствовању има три облика путем којих Хајдегер одређује карактер деоница на свом мисаоном путу. Темељно питање о бивствовању се први пут поставља у *Бивствовању и времену* где се оно тематски развија као питање о смислу бивствовања (*Frage nach dem Sinn vom Sein*). Други облик темељног питања се поставља као питање о истини бивствовања отварањем тематике истине бивствовања пре свега у спису *О суштини истине* предавању први пут држаном 1930. а објављеном 1943 (Heidegger, 1967: 177-202). И коначно овај други облик се напушта у прилог трећег облика као питања о месту или месности бивствовања *Frage nach dem Ort oder der Ortschaft des Seins*). Тематско постављање темељног питања на овај начин Хајдегер назива топологијом бивствовања.

Први облик темељног питања којим Хајдегер покушава да превлада мишљење првог почетка јесте фундаменталноонтолошки. Овај облик је експлициран у *Бивствовању и времену* а фундаменталноонтолошка разрада таквог питања на извешан начин представља кристализацију Хајдегерових истраживања из времена марбуршких предавања од 1923. до 1927. При том његова додатна елаборација је остварена у предавањима из 1927. објављеним под називом *Темељни проблеми феноменологије* (Heidegger, 1975). Основа таквог питања постављена је већ у првом кратком предговору *Бивствовања и времена*. „Конкретна израда питања о смислу бивствовања намера је расправе што следи. Интерпретација времена као могућег хоризонта сваког разумевања бивствовања уопште представља њен претходни циљ“ (Heidegger, 1977: 1).

Оно што се може приметити, при оваквом истицању намере, јесте да је отварање фундаменталноонтолошке проблематике везано пре свега за израду питања о бивствовању при чему проблем попут уметности нема своје место у таквој изради. Истовремено оваква израда

питања о бивствовању није праћена знањем или речено нехајдегеровски свешћу о нужном превладавању првог почетка мишљења и повести бивствовања како је то претпостављено у његовом каснијем мишљењу. Ипак, уколико се гледа из оптике целокупног Хајдегеровог мисаоног пута примећује се да фундаменталноонтолошко постављање питања о бивствовању не треба да се сагледава само као резултат и кроз призму Хајдегерових радова из марбуршког периода, већ пре свега, у контексту Хајдегеровог каснијег мишљења и оних његових личних инструкција и осврта на *Бивствовање и време*. У таквим освртима Хајдегер се оштро супротставља интерпретацијама које упућују да је он напустио фундаменталноонтолошку проблематику и да његово касније мишљење стоји у једном дисконтинуитету са мишљењем из времена *Бивствовања и времена*: „Одасвуд се чује да је покушај у *Бивствовању и времену* завршио у слепој улици. Занемаримо такво мњење“ (Heidegger, 1967: 343). Сам Хајдегер се јасно дистанцира према таквим интерпретацијама. У свом писму Вилијему Џ. Ричардсону (William J. Richardson, S.J.) дословно ставља до знања да у свом каснијем мишљењу није напустио становиште из *Бивствовања и времена* већ да се ту ради о једном односу условности: „Ваше разликовање између 'Haidegera I' и 'Haidegera II' оправдано је само под условом да се стално има на уму: само полазећи од онога што је мишљено под I постаје приступачно оно што треба мислити под II. Али I постаје могуће само ако је садржано у II.“ (William J. Richardson, S.J.). Очигледно да Хајдегер сматра да се мишљење прве деонице налази у његовој каснијој интерпретацији бивствовања у којој појмови окрет (*Kehre*), заборав бивствовања (*Seinvergessenheit*), удес разоткривања (*Entbergungsgeschick*), догађај (*Ereignis*) доминирају његовим каснијим мишљењем које има за тему надолазак бивствовања и превладавање метафизике. Овакав контекст постаје парадигматичан за разумевање мишљења изнесеног у *Бивствовању и времену*. Мишљење из *Бивствовања и времена* није без утицаја на касније Хајдегерово мишљење. Оно не само да је садржано у каснијем мишљењу него је и прелиминарно за превладавање метафизике.¹ При том се ова прелиминарност мишљења из *Бивствовања и времена* односи и на

¹ Хајдегер се често освртао на тематику *Бивствовања и времена* указујући на њен припремни карактер. Тако у тексту 'Увод у "Шта је метафизика"' пише дасе *Бивствовању и времену* (1927) покушало се са мишљењем које је тежило да припреми тако схваћено превладавање метафизике (Heidegger, 1967: 368).

Хајдегерово тумачење уметности а посебно на ставове изнесене у његовој главној расправи о уметности *Извор уметничког дела*.

На основу оваквог постављања проблема издвајају се два аспекта при разумевању фундаменталноонтолошког облика питања о бивствовању и с њим повезане проблематике тумачења уметности. Први се заснива на стриктном концепту фундаменталне онтологије изложеном у *Бивствовању и времену* и он ће бити тема овог рада. У крилу овакве израде питања о бивствовању изложеног у наведеном делу уметност се не појављује као тема истраживања. Ипак, Хајдегер ће у свом предавању из 1928. под насловом *Обележје идеје и функције фундаменталне онтологије*, објављеном у књизи *Метафизичко утемељење почетка логике, полазећи од Лајбница*, оставити простор за једно метонтолошко тумачење уметности у хоризонту фундаменталне онтологије (Heidegger, 1978: 196-202). Други аспект подразумева тематизацију фундаменталне онтологије кроз призму каснијег промишљања истине бивствовања са том идејом да је мишљење из *Бивствовања и времена* прелиминарно за Хајдегерово касније мишљење где проблем тумачења уметности фигурира као доминантан проблем тј., како Хајдегер пише Ричардсону, „само полазећи од онога што је мишљено под I постаје приступачно оно што треба мислити под II. Али I постаје могуће само ако је садржано у II.“

Питање о суштини уметности вођено питањем о бивствовању у једном неразвијеном смислу се отвара већ у хоризонту фундаменталне онтологије и из ње произашле метонтолошке тематике. Хајдегер ће у својим предавањима из 1928.године направити прве осврте који треба да упуте на домет и границе фундаменталне онтологије. Тако Хајдегер под фундаменталном онтологијом подразумева утемељење онтологије уопште и у једној прелиминарној дефиницији указује да том утемељењу припада: „1. упућујуће образложење унутрашње могућности питања о бивствовању као темељног проблема метафизике – интерпретација тубивствовања као временитости; 2. разлагање темељног проблема укљученог у питање о бивствовању - темпорална експозиција проблема бивствовања; 3. развој саморазумевања ове проблематике, њене задатке границе – преокрет (*Umschlag*)“ (1978: 196-202). Ако су прве две тачке експониране нацртом израде² *Бивствовања и времена* поставља се питање шта треба да значи трећа тачка која упућује на саморазумевање задатка и граница фундаменталне

² Овде мисли на одељке првог дела *Бивствовања и времена*: 1. Припремна фундаментална анализа тубивствовања и 2. Тубивствовање и временитост. Види параграф 8. 'Der Aufriß der Abhandlung' (Heidegger, 1977: 53).

онтологије тј. оно што назива њеним преокретом. Истовремено се поставља питање зашто је у тачки 1. „образложење унутрашње могућности питања о бивствовању“ представљено као „темељни проблем метафизике“. Очигледно да Хајдегер у време непосредно после *Бивствовања и времена* још није направио дисконтинуитет са метафизичком традицијом, те је размишљао о једном њеном новом утемељењу. Наиме Хајдегер сматра у истом предавању да фундаментална онтологија преузима проблеме из филозофске традиције или како он каже захвата „...унутрашњи и прикривени живот темељног кретања западне филозофије“ (1978: 196). При том преузимање такве проблематике није само констатовање повести проблема и задржавање на једној спољашњој традицији мишљења. Према Хајдегеру ту се отвара могућност деструкције традиције односно њено присвајање кроз стварање могућности њеног преображаја (*Verwandlung*). Контекст овог преображаја на неки начин мора да се тражи у два кључна проблема бивствовања које истражује фундаментална онтологија као утемељење онтологије уопште - **радикалност** и **универзалност** (1978: 171-195). Радикалност проблема бивствовања се састоји у фундаменталноонтолошком схватању бивствовања и времена и расветљавању односа душе (*psyche*) и времена. Тај проблем се истражује у *Бивствовању и времену*. У поменутој прелиминарној дефиницији фундаменталне онтологије као утемељења онтологије уопште садржан је у тачкама 1. и 2. Универзалност проблема бивствовања премашује али се и надовезује на проблематику фундаменталне онтологије изнесене у *Бивствовању и времену*. Она припада задатку утемељења онтологије уопште и у наведеној дефиницији фундаменталне онтологије као утемељењу онтологије уопште садржана је у тачки 3. Универзалност се не састоји у ономе што тумачи модерна онтологија - проблем реалности спољашњег света и независности по себи бивствујућег од субјекта који га схвата. Хајдегерер питање о реалности спољашњег света сматра псеудопроблемом. „Онтолошки темељни проблем није и нити је само идентичан са питањем о реалности спољашњег света, него овај проблем поставља оно право онтолошко: разјашњење начина да-бивствовања (*Daßsein*) ствари у њиховом регионалном устројству (*regionale Verfassung*)“ (1978: 191). Овом регионалном устројству не припадају само материјалне ствари природе него и повест и уметност. Овај проблем регионалног устројства Хајдегер одређује и као проблем регионалне многослојности (*Mannifaltigkeit*) бивствовања или као проблем јединства идеје бивствовања у њеним регионалним преображајима (1978: 191-192). Као такав он спада у трећи главни

проблем фундаменталне онтологије - проблем могуће модификације бивствовања и јединства његове многострукости - изнесен годину дана раније у *Темељним проблемима феноменологије*.³ На овај начин уметност заједно са природом у фундаменталноонтолошком хоризонту постављања питања о бивствовању добија своје место иако у *Бивствовању и времену* које се искључиво бави изградом питања о бивствовању уметност није тема.

Хајдегер примећује да када се говори о радикалности (проблем односа бивствовања и времена и „душе“ и времена) и универзалности (проблем регионалног устројства бивствовања) да су ови проблеми централни у погледу онтолошких истраживања али не и једини. У том смислу закључује: „Фундаментална онтологија не исцрпљује појам метафизике“ (1978: 199). У тачки 1. у којој Хајдегер износи шта подразумева под фундаменталном онтологијом указује се да је „образложење унутрашње могућности питање о бивствовању“ „темељни метафизички проблем,“ а у тачки 3. говори се о једном саморазумевању ове проблематике и о једном преокрету. Наиме, Хајдегер заступа тезу да у фундаменталној онтологији лежи једна латентна тенденција ка једном изворном метафизичком преображају (*Verwandlung*), а то према Хајдегеру подразумева да се проблем бивствовања разуме у пуној проблематици што би требало да нас наведе да је фундаменталноонтолошко истраживање бивствовања обрађује само део те проблематике. Сходно таквом положају фундаменталне онтологије Хајдегер сматра да постоји једна унутрашња нужност, да се онтологија враћа онамо одакле је пошла и да то може бити јасно преко прафеномена (*Urphänomen*) људске егзистенције.

³ Хајдегер у свом делу *Grundprobleme der Phanomenologie* издваја четири главна проблема фундаменталне-онтологије: То су: 1. проблем онтолошке диференције бивствовања и бивствујућег, 2. проблем темељне артикулације бивствовања у начинима бивствовања и шта-бивствовања односно ко-бивствовања, 3. проблем могуће модификације бивствовања и јединства његове многострукости и 4. проблем истиносног карактера бивствовања. (Heidegger, 1975:, 22-25). Исти проблеми се поново износе у предавањима из летњег семестра 1928 (Heidegger, 1978: 191-195). Ови проблеми чине изграду темељног питања о бивствовању полазећи од трансценденталног хоризонта фундаменталне онтологије. Метафизичка онтика као метонтологија представља једно проширење проблема истраживања онтологије у онтичку сферу. Ипак касније темељни проблем постаје истина бивствовања, кроз чије се промишљање захватају и остала три главна проблема, као и проблеми метонтологије (техника, уметност, политика и етика).

Суштину таквог прафеномена чини да је човек оно бивствујуће које разуме бивствовање. При том „...у разумевању бивствовања лежи истовремено и спровођење разлике између бивствовања и бивствујућег“ (1978: 199). Бивствовање се, дакле, даје само онда када тубивствовање разуме бивствовање. Овакав став је понављање оног широког излагања у егзистенцијалној аналитици *Бивствовања и времена*. Међутим, овде Хајдегер поставља тезу која обједињује радикалност и универзалност проблема бивствовања полазећи од фактичности разумевања и његовог утемељења у онтолошкој диференцији. Заправо у таквом разумевању долази до разликовања бивствовања и бивствујућег или оног што Хајдегер назива онтолошком диференцијом. Хајдегер утврђује да је разумевање утемељено на фактичности постојања природе као бивствујућег у целини. „Другим речима, могућност да се бивствовање даје у разумевању, има за претпоставку фактичну егзистенцију тубивствовања, ова опет фактично постојање (*Vorhandensein*) природе“ (1978: 199). Ово робовање традиционалној метафизици спознаје и онтологији према Хајдегеру почива на повезаности радикалности и универзалности проблема бивствовања. То подразумева да се путем разумевања бивствовања спроводи онтолошка диференција, при чему је спровођење онтолошке диференције (а то значи отварање и проблема универзалности) у извесном смислу, суштински услов радикалног постављања проблема бивствовања. Услов да се бивствовање може разумети, могућ је „...уколико је већ ту један могући тоталитет бивствујућег.“ (1978: 199) Хајдегер у истом предавању увиђа нужност проблематике која узима за тему бивствујуће у целини и сматра да овакво отварање проблематике лежи у суштини онтологије у њеном инхерентном преокрету (*метаболе*). Овакву проблематику Хајдегер назива метонтологија. „Метонтологија је само на темељу и у перспективи радикалне онтолошке проблематике и уједно са овом могућа; управо радикализовања фундаменталне онтологије изгурује (*hervortreiben*) споменути преокрет онтологије из себе саме“ (1978: 200).

Фундаментална онтологија не отвара целокупну проблематику бивствовања бивствујућег. Овакав став је у сагласности са оним из *Бивствовања и времена*. „Она не може хтети да да неку потпуну аналитику тубивствовања...“ (Heidegger, 1977. 239). Она је усмерена на израду питања о бивствовању тако да није потпуна онтологија тубивствовања, јер не тематизује сва поља и феномене егзистенције. Ипак, Хајдегер наглашава у истом делу да експликација одговора на питање о бивствовању „...даје упутство за конкретно онтолошко истраживање“ (Heidegger, 1977: 26). Ову конкретну и специфичну

тематизацију бивствујућег у његовом регионалном рашчлањавању, полазећи од фундаменталне онтологије, спроводи метонтологија као метафизичка онтика, као једна метафизика егзистенције или потпуна метафизика тубивствовања. Ово подразумева да се фундаменталноонтолошка проблематика проширује и на једно истраживање структуре бивствовања и његових различитих подручја бивствујућег као што су уметност, техника, политика и етика. На овај начин може се говорити да се већ на основу иманентног преображаја фундаменталне онтологије у метонтологију оставља место за тумачење уметности. Другим речима, уметност није фундаменталноонтолошки проблем, већ проблем једне регионалне онтологије (метонтологије).

На крају у таквом осврту на проблематику из *Бивствовања и времена* Хајдегер закључује да фундаментална онтологија тек са метонтологијом у свом јединству образују појам метафизике. (Heidegger, 1978: 202). Такво образовање метафизике није у духу Хајдегерове касније интенције да фундаменталноонтолошко питање треба да се схвати као темељно питање којим се започиње превладавање метафизике.⁴ Истовремено то значи да је метонтолошко постављање проблема уметности вођено питањем о бивствовању којим се утемељује потпуни појам метафизике. Сходно каснијим интенцијама Хајдегера да се путем уметности превлада метафизика такво метонтолошко истраживање уметности не би могло да буде припремно или прелиминарно за његово тумачење уметности изложено у *Извору уметничког дела* или у његовим каснијим радовима о уметности.

Зато није чудно да Хајдегер не покушава да развије метонтолошку проблематику уметности. У сваком случају Хајдегер током тридесетих година прошлог века ни у ком случају не заступа тезу да фактичност тубивствовања има своју утемељеност у фактичности постојања природе и целини бивствујућих ствари. Фактичност

⁴ Ото Пегелер указује на разлоге зашто је Хајдегер отворио проблем метонтолошке проблематике. У том смислу је важан је утицај Макс Шелера (Max Scheler) на Хајдегера, а посебно његов текст *Дух и време (Geist und Zeit)* у којем критикује *homo curansa* из *Бивствовања и времена* који кружи око себе. Пегелер упућује, указујући на Шелеров утицај, да је Хајдегер из последњег разговора са Шелером прихватио заједничко уверење да се при неуспешности духовне ситуације треба поново одважити на прелазак у истинску метафизику, а то значи развити је из темеља и говори да су подстицаји из Шелеровог питања о положају човека у космосу навели су Хајдегера на то да своју фундаменталну онтологију врати назад у једну метонтологију или метафизичку онтику (Pöggeler, 1999: 33).

тубивствовања, уколико се прати Хајдегерово касније мишљење, треба тражити у повести истине бивствовања, односно у удесу разоткривања, којем одговара преображај суштине уметности. На крају може да се закључи да је у касније Хајдегерово мишљење интегрисана фундаменталноонтолошка тематика из *Бивствовања и времена*, али не и њено метонтолошко проширење. Самим тим и метонтолошко тумачење уметности је изостављено у каснијем Хајдегеровом мишљењу ствари уметности.

ЛИТЕРАТУРА

- Heidegger, M. (1994). *Holzwege*. Frankfurt: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. (1982). *Vom Wesen der menschlichen Freiheit*. Frankfurt: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. (2005). *Seminare*. Frankfurt: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. (2004). *Wegmarken*. Frankfurt: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. (1975). *Grundprobleme der Phanomenologie*. Frankfurt: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. (1977) *Sein und Zeit*. Frankfurt: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. (1978). *Metaphysische Anfangsgründe der Logik im Ausgang von Leibniz*. Frankfurt: Vittorio Klostermann.
- Herrmann F.-W. (1994). *Heideggers Philosophie der Kunst*. Frankfurt: Vittorio Klostermann.
- Herrmann F.-W. (1994a). *Wege ins Ereignis*. Frankfurt: Vittorio Klostermann.
- Pöggeler, O. (1999). *Heidegger in seiner Zeit*. München: Wilhelm Fink.
- Richardson, W. (1967). *Heidegger, Through Phenomenology to Thought*. The Hague: Nijhof.

ART AS METONTOLOGICAL PROBLEM

Saša Ž. Radovanović

Abstract: The author explains the link between fundamental ontology and metontology in Heidegger's thought. In this context, he raises the question about art as a metontological problem. Then he goes to show that the problem of metontology stems from immanent transformation of fundamental ontology. In this sense, two aspects of the problem of existence assume relevance, namely, universality and radicalism. He draws the conclusion that metontology and art as its problem, as opposed to fundamental ontology, were not integrated into Heidegger's later thought.

Key terms: Martin Heidegger, metontology, fundamental ontology, art, ontological differentiation

Саша Ж. Радовановић, Висока школа струковних студија за васпитаче,
Крушевац
sradovanovic@vaspks.edu.rs

Примљен 3. марта 2014.

Прихваћен 18. маја 2014.